

1. A JOGTUDAT EMPIRIKUS KUTATÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI EGY ÚJ KÓDEX HAJNALÁN²

1.1. A KUTATÁSRÓL

A „Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban” című hároméves kutatási projektünk célja elsősorban a büntetőjogi szabályozási újdonságokkal kapcsolatos ismeretek és vélemények feltérképezése.

Ennek érdekében 2018. októberében a projekt keretében az ezzel megbízott közvélemény-kutató cég segítségével egy országos (a felnőtt magyar népességre reprezentatív) mintán lekérdeztünk egy általunk kidolgozott kérdőívet. Ennek kérdései a mindennapi életben, illetve a médiában gyakrabban előforduló 12 büntetőjogi témához kapcsolódtak. Ezek köre a vagyon elleni bűncselekmények büntetethetőségi korhatárától, az állatkínzáson át a közhivatalnoknak adott ajándékok büntetendőségéig terjedt.

A témaválasztás során az elsődleges szelekciós szempont – a kutatás célkitűzésével összhangban – az volt, hogy az adott témában a büntetőjogi szabályozás az utóbbi évtized(ek)ben változott. Ezen belül is olyan témákat választottunk, amelyekkel a lakosság a mindennapi életben inkább találkozik, illetve amelyek a médiában jobban megjelennek. Figyelemmel voltunk harmadsorban arra is, hogy kapcsolódni tudjunk korábbi hazai kutatásokhoz (elsősorban Kulcsár és Sajó vizsgálataihoz), így mérni tudjuk majd, nemcsak a büntetőjogi változások tudatát, hanem a jogismeret változását is.

Minden témát (annak komplexitásával arányosan) kettő, három vagy négy esettel mértünk, amelyek mindegyike egészen pontosan meghatározott szituációhoz kapcsolódtak. Az adott

¹Tudományos segédmunkatárs, MTA TK Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

E-mail: venczel.timea@tk.mta.hu

² Készült az NKFIH K 125378 számú „Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban” című 2017-2020 közötti projekt keretében az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében.

témához tartozó esetek közül az egyik mindig egy olyan szabályozási elemre vonatkozik, amelynek a jogi megítélése megváltozott. Feltettünk viszont egy vagy több olyan „kontrolleket” is, amely egy olyan elem ismeretét méri, amelynek a szabályozása változatlan.

A válaszadóknak az egyes esetek kapcsán mindig egy kérdés-párra kellett válaszolniuk. Egyrészt azt kellett eldönteniük, hogy a leírt cselekmény büntethető-e. Ezen felül arra is választ adhattak, hogy amennyiben ők lennének a jogalkotók, akkor a cselekményt bűncselekménynek nyilvánítanák-e.

Az összes téma feldolgozása során a következő kutatási kérdésekre keressük a választ:

- milyen tudással rendelkezik az átlagember a jogi szabályozás kapcsán?
- milyen tényezők befolyásolják a jogismeretet?
- jobban tükröződnek-e a régebbi normák az átlagember tudatában?

Amikor a szociológusból és a büntetőjogászból álló kutatócsoportunk leült az első megbeszélésre arról, hogy mit és hogyan szeretnénk kutatni, nyilvánvalóvá vált, hogy sok egyeztetésre lesz szükség ahhoz, hogy saját szakmai szempontunkból mindketten elégedettek legyünk az eredménnyel. A szociológus szempontját jól tükrözi Krekó Péter leírása a jogtudatról: „Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi lehet a viszonya a jogrendszer építményéhez az annak keretein belül élő, de ahhoz laikusan viszonyuló állampolgároknak, akkor valószínűleg a kiismerhetetlen komplexitás és az absztrakt idegenség lesznek a kulcsfontosságú mozzanatok.”³ A jogász fő szempontja pedig: „Ignorantia juris non excusat”⁴. Nehéz volt elképzelni egy olyan kérdőívet, amely egyfelől feltár valamit ebből a „kiismerhetetlen komplexitásból”, másrészt biztosítja, hogy jogi szempontból szigorúan egyértelmű helyzetekről kelljen véleményt mondaniuk a válaszadóknak.

Jelen írás ennek a kérdőívnek a tervezése során felmerült nehézségeket mutatja be, szerzője pedig a kutatás kérdőívének kidolgozásában, az adatok elemzésében közreműködő szociológusként vesz részt a kutatócsoport munkájában.

³ KREKÓ Péter: „Gyanús világ, gyanús jogrendszer” in: HUNYADY György -- BERKICS Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 417. o.

⁴ 1878. évi V. törvény 81.

1.2. ELŐZMÉNYEK⁵

1.2.1. A jogtudat vizsgálatának megközelítései

Hertogh⁶ a jogtudat-kutatások kétféle hagyományát különbözteti meg: 1) a Roscoe Poundtól eredeztethető amerikaiakat, amelynek fókuszában az írott jog áll, még akkor is, ha a valóságos jogot kutatja. Tehát szempontja a jogászé; 2) az Eugen Ehrlichhez köthető európaiakat, amely a társadalom felől közelít, és arra keresi a választ, hogy mit tartanak az emberek jognak?

A legtöbb empirikus kutatás az 1970-es évekig abból indult ki, hogy (elsősorban az írott) joggal kapcsolatos ismeretek és attitűdök mérhetőek, így a leggyakrabban alkalmazott módszerük a nagymintás survey volt. Ez volt a későbbi KOL (*knowledge and opinion about law*) irányzat, azaz a joggal kapcsolatos ismeretek és vélemények mérése.

Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben a kutatók, abból kiindulva, hogy a jogrendszerek nemcsak egyszerűen 'társadalmi tények, amelyek hatással vannak a társadalomra' (jog és társadalom), hanem inkább a társadalom egy bizonyos vonatkozására használható címke (jog a társadalomban), elsősorban annak kutatására fókuszáltak, hogy az embereknek milyen elképzeléseik vannak a jogról és a jogi intézményekről. Ez utóbbi kutatások módszertanát, ellentétben a KOL-kutatásokkal, a leíró etnográfiai jellemzi.⁷

Részünkről a KOL-kutatások fogalmi keretét és elsődleges eszközét, a kvantitatív adatfelvételt használjuk, így kutatásunk a Poundtól eredeztethető amerikai irányzathoz kötődik. Fő kérdése tehát, hogy az emberek ismerik-e a jogszabályokat, illetve ha tehetnék, megváltoztatnák-e az ismereteik szerinti szabályozást. Ezt indokolja a kutatás fókuszja, azaz egyrészt a büntetőjog azon jellegzetessége, hogy szabályai más jogágakhoz képest is nagyobb mértékben kötődnek a törvényekhez. Másrészt pedig az, hogy a kutatás elsősorban a szabályozási újdonságok ismeretére koncentrál, amely a kutatási módszertanunkat szintén az állami jogra fókuszáló

⁵ A kutatási előzményekről és az elméleti háttérrel részletesebben írtam az Állam- és Jogtudományban. VENCZEL Timea: „A hazai jogtudat-kutatás előzményei – a büntetőjogi rendszerünk megújulása kapcsán” *Állam- és Jogtudomány*, 2018/4.

⁶ HERTOIGH, Marc: „A European Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich” *Journal of Law and Society*, 2004/4. 457--481. o.

⁷ HERTOIGH (2004) i.m. 461. o.

hagyományhoz köti. Kutatásunk így nem módszertani tekintetében, hanem a vizsgált joganyag szelektálásában és vizsgálatának mélységében jelentett újdonságot.

Engel⁸ a jogtudatnak (*Legal consciousness*) két alternatív jelentését különbözteti meg: 1) jogi kompetencia vagy jogismeret; 2) a jog imázsa vagy percepciója.

A jogtudat ezen eleminek összefüggéséhez kapcsolható a Marc Hertogh által kidolgozott modell a normatív profilokról⁹. Hertogh azért, hogy a jogi elidegenedés koncepcióján létrehozzon egy elemzési keretet, megalkotta a négy normatív profilt, amelyek segítenek abban, hogy leírjuk az emberek joghoz való viszonyát.

Hertogh¹⁰ szerint a legtöbb tanulmány, amely a jogi elidegenedésről szól, két alapvető kérdésre koncentrálnak:

1. „Ismerik az emberek a törvényt?”
2. „Azonosulnak az emberek a törvénnyel?”

Hertogh ezt a két kérdést az alábbi 2x2 mátrixba transzformálja:

1. táblázat: A négy normatív profil¹¹

ISMERET	
	<div>+ -</div>
AZONOSULÁS	<div>Tájékozott azonosulás: <i>Legalisták</i></div>
	<div>Tájékozatlan azonosulás: <i>Lojalisták</i></div>
	<div>Tájékozott elidegenedés: <i>Cinikusok</i></div>
	<div>Tájékozatlan elidegenedés: <i>Kívülállók</i></div>

⁸ ENGEL, David M.: „How Does Law Matter in the Constitution of Legal Consciousness?” In: Garth, Bryant G. & Sarat, Austin (Eds.): *How Does Law Matter?* Chicago: Northwestern University Press, 1998. 119.o.

⁹ HERTOGH, Mark: „Loyalists, Cynics and Outsiders: Who are the Critics of the Justice System in the UK and the Netherlands?” *International Journal of Law in Context*, 7, No. 1. 2010. 16.o.

¹⁰ HERTOGH (2010) i.m. 15.o.

¹¹ HERTOGH (2010) i.m. 16.o.

Az első kérdést a jogi elidegenedés kognitív dimenziójának tekinti és a vízszintes tengelyre teszi. A második kérdés a normatív dimenziót fejezi ki és a függőleges tengelyen kap helyet. A négyzet négy cellája különböző profilokat fejez ki.

Hertogh először is leszögezi, hogy ez a modell, csakúgy, mint más elemzési keretek, a valóság leegyszerűsítése. Minél mélyebbre ásunk, minél tovább cizelláljuk, annál kifinomultabb képet kaphatunk. Például, előfordulhat, hogy ugyanaz az ember más profillal rendelkezik a különböző jogágak területén, különböző témákban vagy éppen életének egy másik szakaszában.

1.2.2. Hazai jogtudat kutatások és eredményeik

Felhasználás és összehasonlítás céljából olyan kutatási előzményeket kellett keresnünk, amelyek kifejezetten *büntető* jogszabályok ismeretét mérték *kvantitatív* eszközökkel, lehetőleg *országos reprezentatív* mintán. A három kritérium együttesen nagymértékben korlátozta a felhasználható korábbi kutatásokat. Az is világossá vált, hogy a büntetőjogi vonatkozású témák a '60-as, '70-es években voltak a kutatások középpontjában. Ennek megfelelően elsősorban Kulcsár Kálmán¹² és Sajó András¹³ kutatásai szolgáltak alapul.

1.3. A KUTATÁS TÉMÁJÁNAK LESZŰKÍTÉSE

Jelen kutatás fókuszában az elfogadott kutatási terv szerint eleve a büntetőjogi ismeretek álltak. Ráadásul ez az a terület, amelyen a változások tudata (a másik terv szerinti szempont) a legjobban mérhető, hiszen azok viszonyítási pontja, a törvényismeret általános szintje¹⁴ is magasabb, mint más jogterületeken. Más vonatkozásokban pedig az értékelő elemek vizsgálatára is igen alkalmas e jogág, hiszen talán ezek azok a normák, amelyek szélesebb tömegeket foglalkoztatnak, illetve az ezzel kapcsolatos érzelmek erőteljesebbek, a vélemények határozottabbak. Azonban a büntetőjog összes intézményének tudatát egy empirikus kutatás során vizsgálni lehetetlen, de teljesen felesleges is. A kérdőív kidolgozásánál el kellett

¹² KULCSÁR Kálmán: A jogismeret vizsgálata. MTA-JTI, Budapest, 1967.

¹³ SAJÓ András: Jogtudat, jogismeret. MTA Szociológiai Intézet, Budapest, 1983.; SAJÓ András – SZÉKELYI Mária – MAJOR Péter: *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*. MTA ÁJTI, Budapest, 1977.

¹⁴ SAJÓ (1977) i.m. 43.o.

döntenünk és expliciten meg kellett határoznunk, hogy milyen szempontok szerint választjuk ki azokat a témákat, amelyeket vizsgálni akarunk. A témák kiválasztásánál három alapvető szempontot vettünk figyelembe. Olyan témák kerülhettek a kiválasztottak közé, amelyek esetében:

- 1) változott a büntetőjogi szabályozás az utóbbi évtized(ek)ben;
- 2) közismertek a hétköznapiakból, illetve amelyek a médiában gyakrabban megjelennek;
- 3) kapcsolódnak korábbi hazai kutatásokhoz (elsősorban Kulcsár és Sajó vizsgálataihoz), így nemcsak a büntetőjogi változások tudatát, hanem a jogismeret változását is mérni lehet.

1.3.1. Újdonságok

Kutatásunk célkitűzésével összhangban számunkra alapkérdés volt, hogy van-e befolyása az új szabályozás megalkotása vagy hatálybalépése óta eltelt időnek a törvényismeretre. Kimutatható-e különbség a régóta jelenlévő jogszabályok és az újabbak között az ismeret tekintetében? Erre a kutatási kérdésre úgy lehet válaszolni, hogy nemcsak a közelmúltban módosított szabályozásokat vizsgáltunk, hanem olyanokat is, amelyek egyáltalán (vagy régóta) nem változtak. Ha azonban különböző témára vonatkoztak volna ezek az újdonságot is tartalmazó elemek, nehéz lett volna eldönteni, hogy az ismeretszint-különbség a téma különbözőségének köszönhető, vagy a hatálybalépés óta eltelt időnek. Ezt úgy küszöböltük ki, hogy minden témát/szabályozást legalább két kérdéssel mértünk: az egyikben a szabályozás új eleme szerepel, a másikban a régi. Az új elemek (például életkor, helyszín, időpont) büntethetőségét három különböző időpont egyikében: 2013-ban, 2008--2013 között, vagy közvetlenül a rendszerváltás után változtatták meg. A teszt egyszerű: ha a régebbi szabályt többen ismerik, a kihirdetés óta eltelt időnek lehet hatása az ismeretre. Annak ellenére, hogy minden témát úgy választottunk ki, hogy a példák életszerűek legyenek, csak világos tendenciák esetén lehet társadalmi tényről beszélni, hiszen egyes témák esetében lehet, hogy csak az érintettség magasabb foka, vagy éppen a médiaérdeklődés játszik szerepet a magasabb ismeretben és nem a szabályozás régebbi volta. De ha az új szabályozásokat tendenciaszerűen kevésbé ismerik, akkor ki lehet jelteni, hogy az idő segíti az ismeretek elmélyülését. Ha pedig ebben nem látszik szabályszerűség, akkor a büntetőjogi ismereteket befolyásoló más tényezők hatását kell erősebbnek ítélnünk. A szabályozás újdonsága persze csak egy a magyarázó változóink sorában, amelyek erejét nyilvánvalóan egyenként fogjuk vizsgálni.

1.3.2. Köz-, illetve médiaérdeklődésre számot tartó témák

Kulcsár már 50 évvel ezelőtt is úgy vélekedett, hogy a büntetőjogot azért ismeri jobban a közvélemény, mert azokról tájékozódik a „tömegközlelési eszközök útján.” Azonban a fél évszázaddal ezelőttihez képest ma már több információhoz sokkal könnyebben lehet hozzájutni, a bűnesetekről szóló tudósítások, a „krimik” pedig a bulvár tematikához kerültek. Ez azt is jelenti, hogy „a neomédia (majd utóda a hypermédia) nem egy iskolázott kisebbség nyilvánossága, hanem a társadalom valamennyi rétegét integráló populáris nyilvánosság kitüntetett terepe.”¹⁵

Mivel kifejezetten az egyes bűncselekménytípusok médiamegjelenési gyakoriságára vonatkozó elemzéshez nem tudtunk hozzájutni, ebben a tekintetben csak a köznapi tapasztalatainkra tudtunk hagyatkozni.

1.3.3. Átvett témák

A témaválasztás egyik aspektusa volt az is, hogy kutatásunk kapcsolódjon a korábbi jogtudatkutatások eredményeihez, hogy ebben a dimenzióban is tudjunk valamit mondani a törvényismeret változásáról. Ahogy említettem, a mienkhez hasonló KOL-kutatások a 70-es évekig voltak divatban, csak ebből az időből származó kutatásokhoz tudtunk kapcsolódni. Sajó 1976--77-ben felvett kutatásából a hálapénzzel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat¹⁶, Kulcsáréból pedig a vesztegetésre vonatkozóakat tudjuk összevetni saját eredményeinkkel¹⁷.

Mindezeket a szempontokat mérlegelve végül tizenkét témakört jelöltünk ki a büntetőjogi ismeretek vizsgálatára.

15 CSÁSZI Lajos: „A mindennapi élet tabloidizációja a populáris médiában” *socio.hu*, 2011/1. 5. o. https://socio.hu/uploads/files/2011_1/csasi.pdf (2019.05.28).

¹⁶ SAJÓ (1983): i.m. 149-153. o.

¹⁷ KULCSÁR: i.m. 40.o.

1.4. KÉRDÉSEK

1.4.1. A kérdések típusai

Egyrészt mivel általában javasolt, hogy egy kérdőív inkább legyen konkrét, mint általános vagy absztrakt, másrészt mivel úgy gondoltuk, hogy a hétköznapi ember számára segíti a megértést, már a kérdőívkészítés legelején úgy döntöttünk, hogy visszatérünk Kulcsár és Sajó hagyományához, és szituatív kérdéseket, konkrét eseteket kérdezünk.

Az első eldöntendő és egyben legfontosabb kérdés, hogy milyen típusú kérdéseket teszünk fel. A két alaptípus a nyitott, illetve a zárt kérdés. *Nyitott kérdés* esetén egy-egy eset leírásának részbeni befejezését a válaszadóra hagyjuk. Tehát nem adjuk meg előre a válaszlehetőségeket, hanem a válaszadók a saját szavaikkal elmondhatják a válaszukat. Például: “Ki büntethető azért, ha egy 13 évessel szexuális kapcsolatba lép?”

Ennek előnyei:

- nincs rá szükségünk, hogy előfeltevésekkel rendelkezünk az összes válaszlehetőségről, hiszen nyitott kérdés esetében nem kell azokat előre megadni;
- képes feltárni a válaszadó fejében lévő gondolati struktúrákat, mivel így ezek szabadon kifejeződhetnek.

Hátrányai:

- előfordulhat, hogy a korlátlan lehetőség éppenséggel blokkolja a válaszadást, így lehet, hogy túl sok “nem tudom” választ kapnánk;
- ha a válaszok túl sokfélék, sok energiát vesz igénybe a rendszerezésük, elemzésük, hiszen alapvetően kvantitatív kutatásról van szó.

Feltehattuk volna ugyanezt a kérdést úgy is, hogy válaszul egy (tetszőleges) számot várunk a válaszadótól. Például: „Hány éves kortól büntethető az a személy, aki egy 13 évessel szexuális kapcsolatba lép?”

Ennek előnye:

- képes feltárni a válaszadók fejében lévő elképzeléseket, a verbális válaszokat váró nyitott kérdések hátrányai nélkül.

Hátrányai:

- nem tud differenciált választ adni, aki úgy gondolja, hogy mást választ adna a különböző szexuális kapcsolatokat illetően;
- nem lehet egységes azokkal a kérdésekkel, ahol nem az életkor differenciál.

Mi végül a *zárt kérdés* mellett döntöttünk, amely egészen pontosan leír egy szituációt: “Egy 22 éves személy egy 13 éves személlyel közösül.”

Két kérdést tettünk fel a válaszadóknak minden szituációról:

1. “Tudomása szerint a jelenlegi törvények büntetik vagy nem büntetik?”
2. “Ha Ön hozná a törvényeket, büntetné vagy nem büntetné ezt?”

Ennek előnyei tehát:

- mindenféle bűncselekménynél használható;
- az egyformaság miatt a válaszadó „megtanulja” a kérdést, így az könnyen és gyorsan kérdezhető és megválaszolható;
- hasonlóan kérdezte Kulcsár és Sajó is;
- segítségükkel meg tudjuk alkotni a hertoghi normatív profilokat
- egyes elemek (életkor, cselekmény) ismertsége külön mérhető és összehasonlítható.

Hátránya viszont, hogyha minden egyes elemet külön szeretnénk mérni, akkor minden életkor-párral és cselekménnyel külön kérdést kell feltennünk, amely növeli a kérdésszámot.

1.4.2. A kérdések megfogalmazása

„A kérdőív készítés általános szabálya szerint a kérdések szóhasználata legyen egyértelmű, struktúrája pedig egyszerű.”¹⁸ Ezen az általános szabályon belül egyértelmű elvárás, hogy a kérdőívet közérthetően, azaz úgy kell megfogalmazni, hogy a társadalom összes tagja egyformán értse. Ez alatt értendő a fogalmazás módja, de a fogalom, illetve a szóhasználat is. Például a kérdőívkészítés során felmerült, hogy „munkásór” is szerepeljen a megfogalmazásban, de elvetettük, mert ez egy olyan fogalom, amit a legújabb nemzedékek már nem is ismernek. Egyértelműen kell fogalmazni, kerülve a kétértelmű, valamint az idegen

¹⁸ LAVRAKAS, Paul. J. (ed): Encyclopedia of Survey Research Methods. SAGE Publication Inc, 2008. 653.o.

szavakat, illetve a zsargont. Alapvető elvárás, hogy minden válaszadó ugyanazt értse a kérdés alatt. Ez a szexuális cselekményeknél okozott nagy nehézséget, mert a hétköznapi szóhasználat túl vulgáris, az orvosi (orális, anális) meg sokaknak érthetetlen. Ugyancsak befolyásoló lehet az érzelmileg terhelt szavak használata. Felmerült például, hogy az uzsoránál „egy munkanélküli anya” szerepeljen a kölcsönt felvevőként. Ez azért jutott eszünkbe, hogy teljesüljön a szabályozás azon feltétele, hogy bűncselekményt követ el „aki más *kiszolgáltatott helyzetét* kihasználva olyan különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodást köt”. De olyan mértékben befolyásoló tény az, ha akár csak közvetve, de egy gyerek kerül a szituációba, hogy végül ezt a kérdést átalakítottuk „rászorult családdá”. A rejtett elvárások sugalmazását, az irányító kérdéseket minden más módon is kerülni kell. Arra törekszünk ugyanis, hogy az emberek őszinte véleményét megismerjük.

Ugyancsak egyértelmű alapszabály, hogy minden kérdésben csak egy kérdés legyen. Tulajdonképpen ennek nem felelt volna meg, ha az újdonságot egy teljesen különálló szituáción mérjük, hiszen akkor nem lett volna egyértelmű, hogy a válaszok közötti esetleges különbség a szituációból vagy az újdonságból adódik. Ugyancsak az újdonság mérésénél merült fel, hogy megkérdezzük az embereket, hogy mit gondolnak, 10 évvel ezelőtt mi volt a jogi szabályozás, vagy esetleg azt, hogy a válaszadó maga hogyan vélekedett az adott dologról sok évvel ezelőtt. De irreális elvárás lett volna, hogy ők erre visszaemlékezzenek. A kérdések legfeljebb a közelmúltra vonatkozhatnak.

A szituációs kérdéseknél nagyon fontos, hogy minél rövidebb legyen a leírás, hogy a válaszadó követni tudja. Emiatt kellett a lehető legkevesebb elemet beemelni egy-egy szituációba.

Az egyforma kérdések és válaszok, valamint a szituációs kérdésforma azért is előnyös, mert segíti, hogy a kérdések gyorsan kérdezhetőek és megválaszolhatóak legyenek.

Azt az elvárást, hogy a kérdőív struktúrája legyen logikus és világos és az egy témájú kérdések egy helyen legyenek, két szinten is megvalósítottuk: egyfelől az egy bűncselekmény-kategóriákhoz (pl. szexuális cselekmények) tartozó szituációk egy helyen vannak, másrészt ezen belül is az alkategóriák (pl. vérfertőzés, homoszexuális kapcsolat, prostitúció) egy helyen szerepelnek.

Az is alapszabály, hogy a kérdések természetesen kövessék egymást, hogy a válaszadó ne veszítse el az érdeklődését és együttműködő maradjon. A monotonitás nagy veszély. Ebből a szempontból nem előnyös, hogy minden szituációról ugyanazt a két kérdést tesszük fel. Így

azért, hogy ne mindig ugyanazoknál a kérdéseknél fáradjon el a válaszadó, hogy minden témánál nagyjából hasonló mértékben befolyásolja a válaszadást az egyhangúság, a kérdéseket kategóriánként rotáltuk, tehát egyszer egyik kategória került előre, máskor másik. Ugyanezért kiemeltük azt az elemet, ami az adott szituációt megkülönböztette a másiktól és arra ösztönöztük a kérdezőbiztosokat, hogy ezt hangsúlyozzák.

A kutató legnehezebb feladata, hogy eleget tegyen mindezen követelménynek és a témaspecifikus elvárásoknak is. A mi esetünkben annak, hogy a szituációkat úgy kellett megfogalmazni, hogy a jogi megítélés egyértelmű legyen.

Az is kérdés persze, hogy az emberek szerint és számára melyek a fontos elemek egy cselekmény megítélésében. A megfogalmazásnál pedig külön ügyelni kell arra, hogy az a törvény szerint is egyértelmű legyen és ne kelljen a kérdésbe beleírni olyan elemeket, amelyeket a bíró mérlegel, amikor eldönti, hogy egy adott cselekmény bűncselekmény vagy sem. Hiszen ha túl sok elem van, akkor a válaszadó összezavarodik és az elemzésnél a kutató számára sem lesz világos, hogy mire mondott igent vagy nemet. Ezért is döntöttünk úgy, hogy minden egyes témánál a lehető legegyszerűbb cselekményt írjuk le szituációként és úgy változtatunk benne egyes elemeket, hogy legyen olyan köztük, amely nemrég bűncselekmény/nemrég nem bűncselekmény volt és olyan is, amely mindig is bűncselekmény volt/soha nem volt bűncselekmény.

1.5. ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban tárgyalt kutatás tervezésekor azt a célt tűztük ki, hogy megismerjük a magyarok törvényismeretét tizenkét büntetőjogi szabályozás tekintetében és elsődleges célunk annak vizsgálata, hogy ezek között hol helyezkedik el az új szabályozások ismerete.

Ennek érdekében nagyon gondosan válogattuk össze a vizsgálandó szabályozásokat. A kiválasztásnál három szempontot vettünk figyelembe: 1) a szabályozás egy részeleme legyen újdonság; 2) a közvélemény előtt ismert téma legyen; 3) korábbi kutatásokban mérték a szabályozás ismertségét.

Azzal, hogy a különböző esetekről alkotott véleményeket standardizált módon mérjük, lehetőségünk van a legkülönbözőbb elemeket összehasonlítani és a köztük lévő különbségekből következtetéseket levonni a lakosság büntetőjogi ismereteiről. Éppen ezt az összehasonlíthatóságot tartjuk a kutatás legnagyobb értékének és újdonságának. Mivel az

összes cselekményre ugyanazokat a kérdéseket tesszük fel („büntetik-e?”, „Ön büntetné-e?”), nemcsak az egyes témák ismertségét és megítélését tudjuk összehasonlítani, hanem az egyes cselekményeken belül az egyes elemekét is. Így azon túl, hogy meg tudjuk vizsgálni, hogy ismertebbek-e a régebbi szabályozások, mint az újak, információkhoz juthatunk arról is, hogy: 1) van-e különbség a vélt és a kívánatosnak tartott szabályozás között; 2) ha van eltérés, az milyen irányú: szigorító vagy megengedő; 3) hogyan viszonyul a vélt szabályozás, illetve a vélemény a tényleges szabályozáshoz; 4) ezek viszonya a szigorúság vagy a megengedés irányába mutat.

Ez a módszertan alkalmazható a törvényismeret mérésére más bűncselekménytípusok, sőt más jogágak esetében is. A standardizált kérdésfeltevésnek köszönhetően az eredmények összevethetőek és további következtetések vonhatóak le a magyar társadalom jogtudatára vonatkozóan.

Az eredmények azoknak a kutatásoknak is a kiindulópontjául szolgálhatnak, amelyek az élő jog megismerését tűzik ki célul, mivel az írott jog percepciójának megismerése segítséget nyújthat az élő jog percepciójában.